

Студентська та викладацька мобільність у Західній Європі

Наталя Пелагеша,
викладач Державного університету
інформаційно-комунікаційних технологій

Реформування вітчизняної системи освіти відповідно до вимог Болонського процесу є однією з тем, що в українському науково-освітньому і політичному середовищі викликають гострі дискусії. У цій статті маємо на меті проаналізувати ту площину Болонського процесу, про яку не часто згадують в українському освітньому просторі.

Різні аспекти впровадження Болонського процесу в Україні досліджували такі вчені, як В. Кремень, В. Журавський, М. Згуровський, М. Степико, В. Андрущенко, Б. Клименко, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Бабкіна, К. Левківський, Ю. Сухарников, А. Філіна, А. Корецька. Думки, що склалися у вітчизняних вчених щодо переваг і вад цієї системи, дуже різні.

Тим часом чимало аспектів освітніх реформ у Європі залишаються ще недослідженими. Мається на увазі, зокрема, пункт Болонської декларації, у якому йдеться про те, що однією з цілей освітніх реформ є запровадження „європейського виміру”. Зміст цього пункту стає зрозумілим з огляду на те, що реформування вищої освіти сьогодні не є, як прийнято вважати, загальноєвропейським процесом, у якому беруть участь 46 країн - підписантів декларації. Результати реалізації освітніх реформ та відповідні дії національних урядів і Єврокомісії засвідчують, що інтеграційні процеси у сфері освіти (шкільної, вищої, професійної) і створення єдиного європейського освітнього простору відбувається лише в межах Європейського Союзу, членами якого є 27 країн. Саме у зв'язку з цим для українців „європейський вимір” поки що залишається малозрозумілим.

Якщо звернутися до історії, то Болонський процес став наслідком розвитку Євросоюзу. Протягом тривалого часу євроінтеграція була елітарною ідеєю, далекою від простих громадян країн-учасниць ЄС. Відтак творці європейського проекту усвідомили, що без загальної підтримки ідеї інтеграції, без відчуття ідентичності з європейською спільнотою, яка має сформуватися в межах об'єднання, майбутнє цього проекту стане

примарним.

Задекларований у Болонській декларації „європейський вимір” є результатом роздумів ідеологів євроінтеграції над тим, як вдихнути життя в європейську ідею, що належить зробити, щоб вона стала привабливою для пересічних громадян країн ЄС. Прихильники об’єднання Європи зрозуміли, що досягти цієї мети можна лише тоді, коли люди краще знатимуть, які переваги інтеграція їм забезпечить. Ставку було зроблено, зокрема, на молодь. Так виникла думка про створення „європейського виміру” як однієї з цілей освітніх реформ [11, с. 36]. Причини появи „європейського виміру” можна зрозуміти також, якщо розглядати освітні реформи в Європі з позиції М. Фуко, який вважає, що освіта є засобом здійснення влади. Освіта – це, зокрема, і політична сфера, бо саме вона безпосередньо впливає на формування світогляду, інтересів, розуміння і підтримку чи заперечення тих чи інших соціально-політичних явищ і процесів. Коли говорять, що від освіти залежить сьогодення і майбутнє будь-якого суспільства, то мають на увазі, що той спосіб, у який викладаються предмети, є механізмом формування світогляду, політичних імперативів, механізмом соціального включення чи виключення. Фактично поряд з функцією виховання нової освіченої і підготовленої до життя в соціумі генерації освітня політика є важливим інструментом політичного управління. До останнього часу в усіх європейських державах діяльність системи освіти спрямовувалась на те, щоб розвинути (створити) громадянина, здатного відтворювати національні імперативи. Саме освіта покликана інституціоналізувати певний тип громадянина, подаючи його як найкращий, найбільш прийнятний і бажаний для суспільства. Отже Болонський процес не може не мати політичного виміру. Реформування навчальних планів і програм за його принципами є репрезентацією найбільш формальних і прямих засобів, за допомогою яких виховується як громадянин національної держави, так і громадянин Європейського Союзу.

Стосовно значення освіти для просування процесів інтеграції чимало європейських дослідників сходяться на тому, що контроль над освітою є потенційно вирішальним фактором для майбутньої легітимності європейських інститутів. У боротьбі за майбутнє інтеграційних процесів освітня політика є територією життєво важливого значення. Це раніше інтеграцію здебільш пояснювали в економічних категоріях. Нині ж освіта все частіше розглядається як основний компонент цього процесу [6, с. 25]. Вже ніхто не говорить, що метою інтеграції є сприяння торгівлі та економічній співпраці. Мета полягає в тому, щоб через освіту вселити відчуття спільної європейської ідентичності і спільної європейської мети.

Думка про те, що „європейський вимір” має вводитися в освітні системи країн-членів ЄС, простежується в доповіді комітету, очолюваного П. Адоніно (1984 рік), у якій пропонувалося вжити заходів для сприяння розвитку відчуття належності до європейської спільноти і створення

європейської ідентичності громадян поряд з національною ідентичністю [13]. Загалом малося на меті трансформувати символічну організацію освіти та інформації країн-членів ЄС таким чином, щоб ввести в них „європейський вимір”. Наслідком цих заходів у сфері освіти стала, по-перше, європеїзація навчальних планів, яка передбачає розробку навчальних програм з дисциплін, присвячених євроінтеграції, і, по-друге, реалізацію програм студентської і викладацької мобільності всередині ЄС.

Перші освітні програми ЄС було запроваджено в період з 1987 по 1990 рік. Однією з найуспішніших з них була програма університетських обмінів ERASMUS (European Community Action Scheme for the Mobility of University Students) [10]. Красномовним є її девіз: „Привести студентів до Європи; принести Європу всім студентам”. Що стосується зв'язку між навчанням за кордоном та європейською ідентичністю, то, за даними соціологічних досліджень, без вагань визначають себе європейцями люди, які хоча б деякий час навчалися в університетах країн-членів ЄС. Вивчення громадської думки показало, що відкритість європейських кордонів та програм ЄС, спрямованих на розширення обміну студентами для навчання в країнах-членах Євросоюзу, мають великий вплив на класифікацію студентами себе як європейців. У свою чергу, згідно з даними соціологічних досліджень, наявність європейської ідентичності у індивіда є одним з головних факторів, який визначає його підтримку європейської інтеграції. Можна припустити, що саме ця аргументація призвела до формального прийняття наприкінці 1980-х – початку 1990-х років значної кількості інших освітніх програм Союзу. Серед них такі програми, як COMETT, LINGUA, TEMPUS, LEONARDO DA VINCI, SOCRATES, COMENIUS. Про зростання значення цих проектів свідчить їх бюджет, який 1984 року складав 18,9 млн. єкю, 1987 – 77,2 млн. єкю, а 1990 року зріс уже до 140 млн. єкю. Загалом до 1999 року на програму SOCRATES Єврокомісія витратила 850 млн. єкю, на LEONARDO – 620 млн. єкю, на проект YOUTH FOR EUROPE (Європа для молоді) – 126 млн. єкю. Починаючи з 1997 року, всі освітні програми були поступово відкриті для нових країн-аплікантів. Щодо масштабів участі в них, то, починаючи з 2000 року, тільки в програмі Леонардо да Вінчі взяли участь майже 300 тисяч осіб.

Показовою є програма ERASMUS. Вона - яскравий приклад активності ЄС в освітній сфері і предмет особливої гордості Єврокомісії. Нині в ній беруть участь, крім 27 країн-членів ЄС, Норвегія, Ліхтенштейн, Ісландія і Туреччина. ERASMUS надає студентам можливість протягом 3 - 12 місяців навчатися в університеті чи в іншому закладі вищої освіти в країнах-членах ЄС. За даними Єврокомісії, до програми ERASMUS вже залучено 90 % європейських університетів. З часу заснування в 1987 році по 2006 рік в ній взяло участь 1,53 млн. осіб. Щороку кількість учасників збільшується. Для порівняння: якщо 1987/1988 навчального року було

всього лише 3,2 тисячі учасників, то 1999/2000 їх стало уже 107 тисяч. 2005 року їх кількість зросла до 144 тисяч, а 2005/2006 – до 154 тисяч. 2006 року в програмі взяли участь 23462 викладачі, що на 12,4 % більше, ніж переднього року. В обмінах бере участь найбільше студентів з Німеччини (240 тисяч), Іспанії (214 тисяч), Франції (240 тисяч), Італії (173 тисяч), Великої Британії (150 тисяч). За розрахунками Єврокомісії, до 2012 року в програмі візьме участь понад 12 мільйонів європейських студентів [8].

Дослідження Європейської Комісії засвідчило, що ERASMUS дав можливість дітям з багатьох сімей відвідати інші країни. 80 % студентів, які брали участь в програмі ERASMUS, першими у своїй сім'ї мали змогу навчатися за кордоном [9].

Серед програм ЄС, покликаних поширювати „європейський вимір”, не менш важливою є освітня програма „Коменіус”, яка інтенсифікує учнівські обміни всередині Євросоюзу. Європейська Комісія оприлюднила результати дослідження щодо її ефективності. Згідно з ними, на 2007 рік до програми було залучено 800 тисяч учнів. 30 тисяч з них зустрілися зі своїми партнерами в інших країнах Союзу. „Коменіус” приносить у шкільні класи „Європу” і поліпшує шкільну освіту”, - прокоментував результати дослідження комісар ЄС з питань освіти, тренінгів, культури та молоді Я. Фігель [2, с. 10].

Інтегральною частиною освітніх програм ЄС є сприяння вивченню іноземних мов. Зрозуміло, що для існування європейської спільноти її члени мають розуміти одне одного, а тому в такій спільноті рівень володіння іноземними мовами має бути досить високим. Останні дослідження Євробарометра свідчать, що 56 % європейців володіють принаймні однією іноземною мовою [7]. 80 % європейських студентів володіють двома іноземними мовами. Частково ці результати можна віднести на рахунок названих вище освітніх програм, які дають можливість навчатися за кордоном.

Недавно всі ці програми були об'єднані в програму „Навчання протягом життя”. У жовтні 2006 року її схвалив Європарламент. Уперше одна програма даватиме людині можливість вчитися з дитинства й до поважного віку. Вона розрахована на період з 2007 по 2013 рік і є має бюджет у 7 мільярдів євро. В її межах фінансуватимуться підпрограми Comenius (1047 млн. євро), Erasmus (3144 млн. євро), Leonardo da Vinci (1725 мільйонів євро), Grundvig (358 мільйонів євро). 369 млн. євро Єврокомісія виділила в межах „трансверсивної програми”, метою якої є вироблення і прийняття рішень в освітній сфері та PR освітніх програм ЄС. Всі ці заходи доповнюються новою програмою – Jane Monnet (170 мільйонів євро), присвяченою вивченню проблем євроінтеграції. У повідомленні Єврокомісії щодо прийняття програми „Навчання впродовж життя” зазначено: „Програма спрямована на молодь віком від 13 до 30 років і покликана внести вагомий вклад у підвищення рівня компетентності та обізнаності молодих людей. Вона є ключовим інструментом у наданні їм

можливостей для неформального пізнання європейського виміру. Її мета - розширення можливостей молоді у пізнанні єдиної європейської спільноти та активної участі у її розбудові" [12].

Свідченням того, що освітні реформи, які відбуваються в ЄС, не завжди збігаються з Болонським процесом, є Європейська рамкова кваліфікаційна система (European Qualification Framework), за впровадження якої в ЄС до 2012 року проголосував Європарламент у жовтні 2007 року [14]. Згідно з цим рішенням, до 2010 року національні кваліфікаційні системи мають бути приведені до єдиного європейського зразка. Всі нові дипломи після цього терміну мають містити чітке посилання на референтний рівень Європейської кваліфікаційної системи. Вона передбачає встановлення 8 референтних рівнів, які засвідчують те, що студент знає, розуміє і що здатен робити. Ці рівні охоплюють увесь спектр отриманих кваліфікацій - від завершення обов'язкового навчання до найвищого рівня академічного, професійного чи профільного навчання і тренінгів [3, с. 15].

Загалом розвиток „п'ятої свободи” (fifth freedom), яка передбачає вільне переміщення студентів і дослідників, визнається одним з пріоритетів Європейського Союзу.

Отже, незважаючи на те, що формально Болонський процес не контролюється інституціями ЄС, передбачені ним реформи контролює Європейська Комісія і фінансує їх з бюджету Євросоюзу. Загалом у 2007-2013 роках вона витратить на розвиток інтеграції у сфері освіти 13,6 млрд. євро, що втричі перевищує кошти, витрачені на ці цілі до останнього часу [6, с. 31].

Щодо результатів освітньої активності ЄС, то уже сьогодні маємо підстави стверджувати, що освіта стала надзвичайно дієвим механізмом конструювання європейської ідентичності. У жовтні 2006 року в журналі „Science” австрійські соціологи опублікували результати досліджень громадської думки, які проводилися з 1996 по 2004 рік серед молоді 15 перших країн-членів ЄС. Вони свідчать про поступову зміну відчуття ідентичності стосовно національного і європейського контекстів. 58 % респондентів визнали, що в значній мірі вважають себе європейцями. За прогнозами експертів, до 2030 року, якщо така тенденція збережеться, переважна більшість європейців вважатимуть себе такими, що мають багато ідентичностей, а не тільки одну національну, і цей тектонічний зсув в ідентичності суттєво впливатиме на майбутнє Європи.

Наведені дані дають серйозну підставу для оцінки ходу реформ освіти в Україні, принаймні в частині студентської і викладацької мобільності. Статистика щодо цього аспекту реформ робить очевидним висновок, що перехід на кредитно-трансферну систему в ЄС пов'язаний винятково з її постійно зростаючими масштабами та з необхідністю якимось чином вести облік навчанню студентів за кордоном.

Щодо мобільності українських студентів, то з існуючих даних видно, що вона мізерна - різниця у масштабах студентської мобільності між

країнами-членами ЄС та Україною разюча. Наприклад, за статистикою Представництва Єврокомісії за 12 років українцям видано всього 100 грантів мобільності професорсько-викладацького складу, а європейські університети за програмою ERASMUS MUNDUS (програма освітніх обмінів для країн не членів ЄС) відвідали 79 студентів [1, с. 10]. За даними ж центру О. Разумкова, який аналізував реалізацію плану дій Україна – ЄС, з України в програмі ERASMUS MUNDUS взяли участь у 2004 – 2005 роках лише 6 осіб, у 2005 – 2006 – 24 особи. Для порівняння: з сусідньої Польщі в європейських університетах 2005 року навчалося 8,4 тисячі студентів, 2006 – майже 10 тисяч, а загалом з 1998 року – 42 тисячі осіб. Більш активна в цьому вимірі у порівнянні з Україною навіть Туреччина, яка теж не є членом ЄС. У 2005 – 2006 роках 2852 студенти з цієї країни навчалися в європейських університетах, а 829 європейських студентів навчалися в турецьких університетах.

В цьому пункті ми логічно підходимо до оцінки європейськості України. За даними центру О. Разумкова та „Юкрейніан соціолоджі сервіс”, європейцями себе вважають від 25 % до 32 % наших громадян. Натомість, незважаючи на багаторічну декларацію євроінтеграційних прагнень, 52 % населення України відчувають свою приналежність до СНД [5]. Тільки 18,7 % наших громадян вважають, що в Україні в подальшому переважатиме загальноєвропейська культурна традиція [4, с. 3].

Заявляючи про свої євроінтеграційні прагнення, Україні слід було б як інтегрувати у власну освітню систему „європейський вимір”, так і на державному рівні вживати заходів для підвищення можливості українських студентів і викладачів навчатися та здійснювати дослідження в європейських університетах. Загалом необхідно значно активніше включатися в освітні та культурні процеси, які відбуваються на теренах ЄС. Адже тільки в соціокультурній сфері можуть розвиватися спільні з Європою ідеї і цінності, які дозволять громадянам України відчути себе європейцями.

Література:

1. Відбувся інформаційний семінар з освітніх програм // Євробюлетень. – 2008. – № 3. – С. 10.
2. Дослідження засвідчило ефективність „Коменіусу” // Євробюлетень. – 2008. – № 2.
3. Європарламент проголосував за Європейську рамкову кваліфікаційну програму // Євробюлетень. – 2007. – № 10.
4. Європейська інтеграція України: громадська думка // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 9. – С. 3.
5. Українці хочуть у ЄС // Дзеркало тижня. № 16 (695) 26 квітня — 16 травня 2008. – Режим доступу : <http://www.dt.ua/1000/1600/62826>
6. Convery A., Kerr K. Exploring the European Dimension in Education

// European Education, vol. 37, no. 4, Winter 2005-2006, pp. 22-34.

7. Europeans and their Languages. February 2006. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_243_sum_en.pdf

8. Erasmus @ 20: the Commission launches the celebrations for the anniversary of its flagship education programme. – Режим доступу: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/1698&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

9. Erasmus Mundus: its participants help make the higher education scheme even better // IP/07/1472. Brussels, 10 October 2007. – Режим доступу: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/1472&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=fr>

10. Frequently Asked Questions : Erasmus Programme, how does it work? MEMO/06/466. Brussels, 7 December 2006. – Режим доступу: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/06/466&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>

11. **Ortloff Hinderliter D.** Becoming European. A Framing Analysis of Three Countries' Civic Education Curricula // European Education, vol. 37, no. 4, Winter 2005-2006, pp. 35 - 49.

12. The Lifelong Learning Programme 2007 - 2013. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/education/programmes/newprog/index_en.html

13. Report to the European Council (Milan, 28 and 29 June 1985). <http://www.ena.lu/>

14. European Parliament Recommendations of the and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:111:0001:0007:EN:PDF>